

Oponentský posudek na disertační práci
Mgr. Barbory Saitlové
„Žákovské atribuční tendence a instrumentalita učení“

1. K aktuálnosti zvoleného tématu

Oponovaná disertační práce se zabývá *badatelsky relevantním a aktuálním tématem*, které má ve světovém i domácím kontextu své pevné místo. Disertantka toto téma uchopuje tvořivě, její výzkum je sleduje v nových kontextech. Projekt je pečlivě elaborován a dosavadní výzkumy v dané oblasti obohacuje poukazem na některé, dosud nesledované souvislosti.

Na str. 51 (a pak opakovaně na několika dalších místech) disertantka zdůrazňuje, že *ústředním tématem disertace jsou atribuční tendence* vybraných skupin žáků a studentů středních odborných škol. Tyto atribuční tendence jsou sledovány v souvislostech

- s životními cíli respondentů,
- s vnímanou instrumentalitou učení (tedy s tím, jaký význam žáci a studenti připisují učení, s důrazem na učení ve škole a školní úspěšnost),
- s časovou perspektivou (tedy s časovou oddáleností sledovaných cílů),
- s volnými vlastnostmi (tedy s vynakládanou usilovností dosáhnout vytčených cílů).

Disertace se v souladu s tím dělí do odpovídajících částí, kde jednotlivé zřetele (souvislosti) jsou vyčleněny jako témata víceméně samostatného sledování, nadto ale disertantka také postihuje i složitější, komplexnější korelace.

2. Ke splnění cílů disertace

V souladu s výše uvedeným konstatováním disertantka praví (viz str. 71), že *„stěžejním cílem naší práce je zmapování atribučních tendencí u žáků a studentů z hlediska životních cílů a vnímané instrumentalisty učení“*. Tento cíl byl v designu výzkumu (str. 51-66) vhodným způsobem operacionalizován, a de facto i poněkud rozšířen o některé další proměnné. Realizovaný výzkum přinesl zjištění, která lze považovat za splnění vytčených cílů. Byly prokázány významné souvislosti atribučních tendencí s životními cíli, instrumentalitou učení, časovými perspektivami a volným úsilím.

Ke všem těmto oblastem a souvislostem autorka také - v teoretické části práce i v odpovídajících pasážích části výzkumné - prokazovala nezbytnou míru teoretické reflexe a patřičnou obeznámenost s poměrně širokým rozsahem výchozí pramenné literatury.

V seznamu použité literatury uvádí na 55 odkazů; převažují odkazy na anglicky psané prameny, z domácích titulů dominují odkazy na díla Hrabala a Pavelkové, kteří u nás k rozpracování tématu disertace přispěli nejvýznamněji a v jejichž badatelské linii disertantka zjevně pokračuje. Teoretická část práce sama o sobě je inspirujícím přínosem.

3. Ke zvoleným metodám disertace

Disertantka, v návaznosti na vymezení tématu své práce, vstupní teoretickou rozvahu a formulaci cílů, zvolila pět následujících výzkumných metod (viz str. 59-66):

- „*Dotazník důležitosti motivačních cílů a instrumentality učení pro jejich dosahování / DI-2*“. Autoři De Volder a Lens. Dotazník byl prezentován s některými úpravami a dodatky, odpovídajícími sledovaným cílům výzkumu. Především šlo o *doplňující otázky týkající se atribučních tendencí respondentů*. Významné je i doplnění uvedeného dotazníku pěti *otevřenými otázkami, mířícími na aktuální, aktivní cílové / hodnotové usilování jedince*. K tomuto dodatku se pak váže kvalitativní analýza výsledků.
- „*Dotazník volních vlastností*“. Autoři Kuhl a Furmann.
- „*Dotazník perspektivní orientace PO-7*“. Autor Pavelková.
- „*Dotazník časové perspektivy*“. Autor Zimbardo.

Uvedené metody byly aplikovány na výzkumném vzorku 596 respondentů, z toho 144 žáků osmých či devátých ročníků dvou vybraných ZŠ a 452 studentů prvních, druhých či posledních ročníků odborných učilišť různého zaměření čtyř SŠ. Výzkum proběhl ve třech etapách v letech 2010-2012.

Na str. 57 disertantka uvádí, že její snahou bylo postihnout rozdíly ve sledovaných ukazatelích mezi žáky ZŠ a SŠ. Proto také zpracovávala data získaná jak u celého souboru 452 osob, tak i zvláště u žáků ZŠ a SŠ. U středoškoláků byla výrazná početní převaha dívek - 425:27, což nedovolilo postihnout nepochybně zajímavé genderové rozdíly (práce s celým souborem je naznačuje). Taktéž není možná generalizace závěrů na středoškolskou populaci – vzorek nezahrnuje gymnázia. To jsou samozřejmě omezení závažná, disertantka si je uvědomuje, nicméně i tak lze považovat celkovou koncepci výzkumu za akceptovatelnou.

4. K výsledkům a novým poznatkům disertace

Výsledková část disertace (str. 67-116) nabízí široké spektrum získaných poznatků. A to jednak ve vazbách k jednotlivým sledovaným ukazatelům (respektive aplikovaným

metodám), jednak ve složitějších vztahových strukturách. Stručné, či výstižně schematizující shrnutí je obtížné, mnohost sledovaných proměnných stále svádí k vyčleňování dílčích poznatků.

Nejvíce pozornosti je věnováno zjištění, týkajícím se cílových, respektive hodnotových orientací respondentů. Disertantka vyčleňuje pět jejich oblastí, vázících se

- ke *škole a kariéře* (např. vystudovat střední školu, mít dobré známky, mít úspěšnou pracovní kariéru, ...);
- k *sociální oblasti* (např. být s tím koho mám rád, pomáhat druhým, žít šťastný rodinný život, ...);
- k *oblasti osobních cílů* (např. hodně cestovat, osamostatnit se od rodičů, stále se v něčem zlepšovat, ...);
- k *oblasti související s majetkem*, finančním příjmem.

Získané údaje pomáhají orientovat se v hierarchickém uspořádání těchto cílů / hodnotových orientací u respondentů, ale také v jejich souvislostech s atribucemi, instrumentalitou učení, časovou perspektivou, volným úsilím. Výsledky potvrzují, že – jak už bylo výše uvedeno - se podařilo splnit vytčený cíl, formulovaný jako mapování motivační oblasti / hodnotové či cílové orientace. V tomto smyslu jsme oprávněni konstatovat, že *získané údaje obohacují naše vědění o životních cílech / hodnotových orientacích sledované populační skupiny v určitých relevantních souvislostech. A to navzdory omezením, daným jmenovitě populačním vzorkem (viz výše).*

V závěrech disertantka některé nálezy vyzdvihuje jako obzvláště důležité. Konkrétně, například na straně 117 vyzdvihuje nálezy, že naprostá většina studentů aktuálně usiluje o konkrétní cíle a zároveň, co se týče jejich dosahování, má jasnou převahu vnitřní a kontrolovatelná atribuce (úsilí, píle). Také v závěrech podtrhuje skutečnost, že výzkum prokázal dynamickou a strukturální povahu hodnotové orientace, tzn. její podmíněnost, případně měnlivost; výzkum osvětlil některé činitele, kteří se na tom podílí.

5. K významu pro společenskou praxi, nebo další rozvoj vědy

Disertantka se přímo k využití své práce v praxi nevyjadřuje. Nicméně se možnosti takového využití nabízí. Jmenovitě v práci školních a školsko-poradenských psychologů, zainteresovaných učitelů apod. To by ovšem vyžadovalo krok dál, za stávající vymezení pojetí disertace. Lze jí jen doporučit, aby se o něco takového pokusila. Každopádně, do dalšího bádání v oblasti hodnotových orientací dětí a mládeže, atribucí a instrumentality učení

vnese zajímavé podněty a inspirace a zařadila se do určitého, u nás významného badatelského proudu (Hrabal, Pavelková).

6. Otázky, poznámky, kritické připomínky – témata do diskuse

- Disertace nese název „Žákovské atribuční tendence a instrumentalista učení“. Při pozorné četbě ale se vnucuje dojem, že jí dominuje zájem o cílové, respektive hodnotové orientace a že tendence atribuční jsou spíše toliko jedním z korelátů, umožňujících tyto orientace mapovat. Pakliže je tomu vskutku tak, pak by disertaci spíše odpovídal např. název „Žákovské hodnotové (či cílové) orientace a jejich psychické koreláty“. Co o tom autorka soudí ?
- Každopádně jsou cílové / hodnotové orientace v disertaci silně akcentovány. Tím spíše čtenář postrádá odkaz na výzkumy, které se touto oblastí zevrubně zabývají. Jsou sice vesměs sociologické provenience (např. Sak, Prudký a další), nicméně jejich psychologická relevance je nesporná.
- Na str. 50 je hovořeno o nabídnutých cílech, získaných metodou motivační indukce. Doporučuji krátce vyložit, co se tím myslí.
- Soudím že v kontextu práce – sledování cílů / hodnotových orientací (a dalších s nimi propojených jevů) hraje u dětí a mládeže značnou roli fenomén sociální opory (pomoci, včítivosti apod. ze strany referenčních osob a skupin). Ptám se autorky, zda její pohled nepostrádá to, co bych nazval sociálně psychologickou dimenzí problematiky.
- Jak jsem již naznačil výše, klade se otázka po možném praktickém vyústění disertace – do pedagogicko psychologické, či školsko psychologické, případně poradenské reality. Co k tomu může autorka říci ?

7. Závěrem

Bylo již v posudku řečeno, že oponovaná disertace se zabývá badatelsky relevantním tématem, že si korektním způsobem vytyčuje nosné cíle, kterých také dosahuje, že obohacuje dosavadní poznání v dané oblasti novými poznatky a inspiracemi. Vystávají ovšem i otázky, připomínky, eventuálně námitky – viz předchozí bod mého posudku. Tyto otázky, připomínky etc. však - z mého hlediska - hodnotu disertace nesnižují. Spoléhám také, že autorka se k nim adekvátně vyjádří.

*Celkově považuji oponovanou práci za splňující nároky, kladené na práce disertační.
Doporučuji, aby její autorce, Mgr. Barboře Saitlové, byl po úspěšné obhajobě udělen vědecký
titul PhD. v oboru psychologie.*

Prof.PhDr. Zdeněk Helus, DrSc

V Praze 12.8. 2013